

KAZAKİSTAN: BAĞIMSIZ CUMHURİYETE GİDEN YOL

YERKİNAY ONGAROVA*

Giriş

1846 yılında yaklaşık 25 seneden beri Ruslara karşı silahlı mücadele eden Kazak Sultan Kenesarı'nın, Rusların ayarladığı bir Kırgız tarafından öldürülmesinden sonra, Kazakistan'daki Rus işgal dönemi kesin bir şekilde başlamıştı. Bu işgal 1917 İhtilal yılları karışıklıklarını hesaba katmazsak hemen hemen 1990'a kadar devam etmiştir.

1880'lere gelindiğinde bütün Türkistan işgal veya kontrol altına alınmıştır. 1917 İhtilali esnasında ve sonrasında Alaş Orda hareketi bugünkü Kırgızistan ve Kazakistan'ın bir kısım topraklarında özerk bir hükûmet kurulması ile sonuçlandı.

Çalışmada 1917 İhtilali'nden önce Kazakistan daha doğrusu Türkistan tarihinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sonuçta özellikle Kuzey Kazakistan'da binlerce Türkün öldürülmesi veya kaçması ile sonuçlanan 1916 isyanına kısaca göz atılacaktır. Ardından 1917 İhtilali ve Alaş Orda, Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Orta Asya Harbi Mantıkası, vs. 1990'a kadar Kazakistan'ın bağımsızlığına giden Millî Mücadelesi ile Cumhuriyet sonrası bu konuda Nazarbayev'in izlediği politika ele alınacaktır.

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

1916 isyanının bastırılması son derece kanlı bir şekilde gerçekleşmiş, birçok Kazak Türkü daha ülkesini terk etmek zorunda kalmış, kalanların da önemli bir kısmı Rus yetkililerin göz yummaları sonucu sivil veya askeri kişiler tarafından katliama maruz bırakılmıştır.

Kazakistan'da 1916 Ayaklanması

Rus Çarlık Hükümeti, Birinci Dünya Savaşı cephelerinde hızla artan asker ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli tedbirlere başvurdu. Bu arada cephe gerisi hizmetlerinde Rus istihdamını asgariye indirmek için diğer milletlerden asker alınmasına karar verildi. Bu program çerçevesinde 250.000 kadar Türk'ün Türkistan ve Kafkaslardan celp edilmesine karar verildi. 1916 Haziran ayında, Hizmete Alma Kararnamesi'nin açıklanması zengin Kazaklar, Ruslar veya Rus-Kozaklarınca istihdam edilen fakir Kazakların askere gitmemek için işlerini bırakıp köyelerine dönmeye sebep olmuştur. Ayrıca hizmete alınmaları söz konusu olan Kazak gençler isyan etmek üzere her şeylerini satarak daha iyi bir at satın almış veya komşularının kine el koymuşlar ve sopa, tırpan gibi aletlerle 50-100 hatta 1000'er kişilik çeteler kurmuşlardır. Bu genç çeteler, köyler (avullar) arasında at koşturarak, Ruslara karşı direnmek amacıyla kendi yaşlılarını etraflarında toplamışlardır. Bu arada çayırlar biçilmeden bırakılmış, biçilmiş olanlar toprak üstünde çürümeye terk edilmiştir. Birçok yerlerde tahıllar bile hasat edilmemiştir. Kısaca bütün Kazakistan ayağa kalkmıştır. Ruslarla Kazak Türkleri arasındaki ilk çarpışmalar, genellikle,

kaza yöneticilerinin yerli memurları korumak ve bunların hazırladıkları askere gönderilecek kişilerin isimlerinden oluşan listelere el konmasını önlemek amacıyla Rus-Kozaklarından oluşan görevlileri göndermelerinden ileri gelmiştir.¹ 1916 isyanının bastırılması son derece kanlı bir şekilde gerçekleşmiş, birçok Kazak Türkü daha ülkesini terk etmek zorunda kalmış, kalanların da önemli bir kısmı Rus yetkililerin göz yummaları sonucu sivil veya askeri kişiler tarafından katliama maruz bırakılmıştır. 1917 İhtilalleri ve Çarlık hükümetinin yıkılmasında bu dönemdeki olayların da önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.²

1917 İhtilali Sonrası ve Alaş Orda Hareketi³

1917 25 Ekim'de Petrograd Sovyet'inde kontrolü ele alan Lenin, askerlerin ve işçilerin yardımı ile şehrin önemli noktalarına hâkim oldu. 1917'de Çarlık rejimi yıkılma sürecine girip Bolşevikler adım adım yönetimi ele geçirirken, Türk halkları arasında da önemli gelişmeler ve hareketler gerçekleşmekteydi. Bunlar arasında

en önemlisinin Alaş Orda Hareketi olduğunu söyleyebiliriz. O yıl Eylül ayında Taşkent'te İkinci Türkistan Kongresi toplandı. Umumi Rusya 'Kurucular Meclisi' seçimlerine hazırlık kararları verildi. Kazaklardan Alihan Bükeyhanov, 'Kadet' fırkasında bulunuyordu. Fakat seçim zamanı gelince, Alihan, Rus fıkrasından çıktı; 'Alaş Orda' adıyla millî bir parti kurdu. Rusya'nın merkezinde yönetim Bolşeviklerin eline geçmeye başlayınca, her milletin kendi kaderini kendisinin belirlemesi zamanının da geldiği zannedildi. Bu süreçte 5-13 Aralık tarihleri arasında Üçüncü Kazak Umumi Kurultayı toplandı. Kongrede Alihan'ın önderliğinde Kazakistan'ın özerkliğinin ilanına ve Semi Palat şehrinde hükümet kurulmasına karar verildi. Daha önce millî partiye olduğu gibi hükümete de 'Alaş Orda' diye ad kondu. Bu ad altında Alihan'ın önderliğinde Kazak millî fıkrası, gerçek siyasi parti sıfatıyla resmen kurulmuş oldu. 26 Aralık 1917'de Orenburg'da Alaş Orda Muhtar Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir.⁴ İngiliz ve Beyaz Ruslar'ın desteği ile bu cumhuriyet varlığına son vermek zorunda kaldı.

**Şokay,
Türkistan'ın beş
devlet olarak
bölünmesini
istememişti. O,
Türkistanlıların
tek ulus
olduğunu, tek
dine ve tek dile
sahip olduğunu
düşünüyordu.**

Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti

Alaş Orda ile birlikte o dönemde Türkistan'da baş gösteren bağımsızlık hareketlerinden bir diğeri de Mustafa Şokay önderliğindeki Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti idi. 17 Aralık 1917'de Otonom bir devlet kurma planı yapıldığında Mustafa Şokay'ın liderliği ile dört ulusun birliği halinde oluşturulan Kokand'da Türkistan Otonomisi (özerkliği) ilan edildi. 11 Şubat 1918'de Bolşevikler Kokand'a Taşkent'ten asker göndererek Otonom devleti yıktı. Savaşta iki tarafın gücü dengesizdi. Bolşevikler büyük toplara ve silahlara sahipti. Otonom devletin ise daha eğitimli askeri bile yoktu. Kurtulanlar Fergana dağlarına kaçıp 1928'e kadar savaşa devam ettiler. Ruslar bunları "Basmacılar", (Türkistan milliyetçileri/Korbaşlar) olarak adlandırmışlar. Mustafa Şokay Ruslar'ın "böl ve yönet" siyasetinin farkında idi. Şokay, Türkistan'ın beş devlet olarak bölünmesini istememişti. O, Türkistanlıların tek ulus olduğunu, tek dine ve tek dile sahip olduğunu düşünüyordu. Türkistan halkının Kazaklardan, Özbeklerden, Türkmenlerden, Taciklerden, Karakalpaklardan oluştuğunu vurgulamaktaydı. Bunların içinde sayı olarak Kazaklar çoğunlukta idi.⁵

Kazaklar da diğer çoğu Türkistan halkları gibi göçebidir. Onların toprakları geniş olup, büyük ve zengin doğal kaynaklara sahipti. Özbekler ise genelde şehirlerde

Şokay: “Biz Rusya ile dostça ilişkide bulunmalıyız; çünkü komşuyuz. Tek bir şeyi değiştirmeliyiz o da bağımsızlığımızı elde etmektir.” diyordu.

yaşamışlar ve ticaretle uğraşmışlardır. Türkmenler savaşa her zaman hazır ve göçebe idiler. Tacikler ise dağlarda bahçecilik ve ipekçilikle uğraşıyorlardı. Müslüman halkların 1911–1918 yılları arasındaki durumu böyle idi. Bu halkların hepsi Müslüman idiler ve Farsça konuşan Tacikler dışında hepsi Türk dilinde konuşmaktaydılar. Şokay bu Türkistan halkının birliğini hayal ediyordu.⁶

Çarlık Rusyası bölgeyi ilk olarak barışçıl yollarla sömürmüş, daha sonra askeri yolu denemiştir. Şokay’a göre, Rusların amacı zengin toprakları olan Türkistan’ı tümünden elde etmektir. Bu amaçla hareket ettikleri için Şokay Sovyetleri de sürekli eleştirmiştir. Yerel halkların kendi devletlerini kurmaya kalkışmamasından

kaygı duyardı. Türkistan’ın yerel halklarının içinde yüksek askeri kadrolarının bulunmayışına üzülyordu. Tüm idareler Rusların elindeydi. Tren yolları bile Rusların kontrolü altında bulunuyordu. Bununla birlikte posta, jandarma, polis, okul, bankalar hepsi Rusların gözetiminde idi. Bağımsız Cumhuriyet görüntüsü sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Şokay: “Biz Rusya ile dostça ilişkide bulunmalıyız; çünkü komşuyuz. Tek bir şeyi değiştirmeliyiz o da bağımsızlığımızı elde etmektir.”⁷ diyordu.

Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti

Lenin’in önderliğindeki devrim henüz Moskova’da yerleşmeden, Rus Sosyal Demokratları ve Sosyal İhtilalcılar partilerinin mensupları 19 Kasım 1917’de, Çarlık dönemindeki Türkistan Genel Valiliği’nin kapsadığı bölgeyi Sovyet rejimine göre idare etmek için Ruslardan 36 komiser atadılar. Bunlar bütün Türkistan’da kendi egemenliklerini kurmak için çalışmalara başladılar. Çarlık rejiminin yıkılması ile birlikte Türkistan’ın Sovyetleştirilmesinde kilit rolü oynayan Rus komiserleri Nisan 1918’de Sovyetler kongresinde Türkistan’ın devlet sistemini tartıştılar. 30 Nisan 1918’de Rusya SFC’ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti’ni oluşturduklarını ilan ettiler. Nisan 1918’deki kongrede ayrıca Türkistan için Milliyetler Komiserliği’ni kurdular. Özerk Cumhuriyetin başına geçen Turar Rıskulov 1920 yılı başında bu komiserliği kaldırdı. Bir sonraki maddede ele alınan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bu cumhuriyetin devamı olarak kurulmuştur.⁸

Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Sovyet Rusya'nın Türkistan Komisyonunun emirnamesi ile adı geçen Türkistan Milliyetler Komiserliği 1921'de yeniden oluşturuldu. Sovyet Rusya Hükûmeti, 27 Ağustos 1920'de 'Türkistan Cumhuriyeti Hakkında' bir kararı kabul etti. Buna göre Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Rusya SFSC'nin özerk bir bölgesi olduğu bildirildi. Eylül 1920'de bu cumhuriyetin yeni anayasası kabul edildi. Daha önce, 11 Ağustos 1919'da Taşkent'te bulunan muhtar cumhuriyet hükûmeti, Türkistan'daki millî mücadelenin bölgedeki Rus egemenliğini tehdit ettiğini dikkate alarak Türkistan cephesini oluşturmuştur. Ekim 1919'da ise Komünist Partisinin direktifi ile bahsi geçen Türkistan Komisyonu'nun kurulması gerçekleşmişti. Bu komisyona Türkistan'da diktatörce çalışılabilecek yetkiler verildi. Cephenin komutanlığına atanan General Frunze, 14 Ağustos 1919'da yayınladığı emirnamede ordunun hedefinin bütün Türkistan'ı işgal etmek olduğunu bildirdi. Komisyonun faaliyeti 2 Şubat 1925'te sona ermiştir. Türkistan cephesi ise 4 Haziran 1926'da kaldırılarak, Orta Asya Harbi Mıntıkası adıyla yeniden örgütlenmiştir.⁹

Kazakistan Özerk SSC

Kazakistan ÖSSC ile Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin kuruluşunda, Alaş Orda hareketinin büyük önemi ve etkisi olmuştur. 1919 yılında hareket önderleriyle yönetimin anlaşmasından ve Kazakistan toprakları üzerinde Kırgız Özerk SSC'nin kurulmasından sonra 1924'te yapılan düzenleme ile Kazakistan Özerk SSC kuruldu.¹⁰ Sovyet rejiminin Kazakların uluslaşmasına temel katkısı, Kazakistan'ın 1920'lerde bağımsız bir idari birim olarak ve ardından da 1936'da bir Birlik Cumhuriyeti olarak tanınması oldu. Böylece Baytursunov tarafından 1913'te dile getirilen Kazak ulusu fikri, Kazakların iyi tanımlanmış sınırlara sahip toprakları içinde bir cumhuriyet olarak ortaya çıkmasıyla desteklendi.

Merkezi yönetimin dil ve ulusçuluk politikaları, Kazakların diğer Türk dilli gruplarla olan birlik duygusunu zayıflatmış olabilir; ancak bu unsurlar, Kazakların kendi etnik ve bölgesel ulusçuluğunu büyük ölçüde sağlamlaştırdı. Bugün kendi tarihsel bölgesinde yaşayan kısmen homojen bir Kazak ulusunun var olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat bu durumu nüfusun dengesiz dağılımı çapraşık hale sokmaktadır. 1989 sayımına göre Kazakistan nüfusunun % 42'sini Kazak kökenliler, % 36'sını Ruslar ve %5.4'ünü de Ukraynalılar oluşturmaktadır. Geri kalanı da diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Aslında Müslümanlar çoğunlukta olabilirler, ancak sayım dil ve etnik kökene göre yapılmıştır ve Kazaklar sayıları yaklaşık bir milyon olan Özbekleri, Tatarları ve Azerileri saymayı reddetmektedirler. Buna bakılırsa, Müslüman çoğunluk şimdilik elde edilmiş benzerdir. 1988'de Kazaklar ulusal kültür ve dili geliştirmek ve ülke dışındaki Kazakları ülkelerine çekmek amacıyla Atamekan adında örgüt oluşturdular.¹¹

Sovyet rejiminin Kazakların uluslaşmasına temel katkısı, Kazakistan'ın 1920'lerde bağımsız bir idari birim olarak ve ardından da 1936'da bir Birlik Cumhuriyeti olarak tanınması oldu.

SSCB'nin Son Yılları ve Kazakistan'ın Bağımsızlık Öncesi Yılları (1986-1990)

Kazakistan'ın SSCB döneminde 1986'da Tatar kökenli Dinmuhammed Konaev iktidardan ayrılınca Merkezi Komite Kazakistan yöneticisi olarak Rusya'daki Ulyanov bölgesinin yöneticisi Gennadi Kolbin'i seçti. Kolbin Gorbaçov'un sadık arkadaşlarından biri idi. Kazakistan'ı bilmeyen, tanımayan birinin yönetmesine karşı olan halk meydanlara döküldü ve bu durumu protesto ettiler. Yöneticilerin protestolara verdikleri sert tepkiye karşılık halk gösterilerini daha fazla şiddetlendirdi. Bunun sonucunda iktidardakiler sokakları sakinleştirmekte yetersiz kaldılar. Meydanlar büyük çatışma alanına dönüştü. Çatışmayı durdurma amacı ile 1989'da G. Kolbin yerine Kazakistan'ın Komünist Partisinin Merkezi Komitesinin birinci

sekreteri olarak N. Nazarbayev seçildi. Nazarbayev Nisan 1990'da Kazakistan'ın cumhurbaşkanı oldu.¹² Ardından Aralık 1991'de kurulmuş olan SSCB'ye Aralık 1991'de son nokta konuldu. 1 Aralık 1991'de yapılan referandum ile Kazakistan başkanlık sistemine geçti ve devlet başkanı olarak tekrar Nazarbayev seçildi. 16 Aralık 1991'de Kazakistan bağımsızlığını ilan ederek tarih sahnesinde Kazakistan Cumhuriyeti olarak yerini aldı. SSCB'nin çöküşünden sonra Kazakistan nükleer silahlardan vazgeçmek koşuluyla diğer devletler ve NATO gibi ulus-üstü güçler tarafından tanındı. N. Nazarbayev kendi ülkesini Asyalı olarak ilan etti. Ardından Nazarbayev sırasıyla Aralık 1991'de, Ocak 1999'da ve son olarak da Aralık 2005'te yapılan genel seçimlerde devlet başkanlığına seçilmiştir. 2007 Mayıs'ında ülke Parlamentosu N. Nazarbayev'in ömür boyu devlet başkanı olması yönünde karar almıştır.¹³

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti

Yukarıda belirtildiği gibi, 1989'da Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine Kazak olmayan birinin, Kolbin'in atanmasına karşı Kazak halkı meydanlara toplanarak büyük protesto gösterileri ile başkaldırmış ve güvenlik görevlileriyle çatışmaya girmişti. Bunun üzerine Kolbin'in yerine 22 Haziran

1989'da N.Nazarbayev Kazakistan Komünist Partisi Birinci Genel Sekreterliğine tayin edildi. Kazaklar bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladı. Nazarbayev kısa zamanda Rus halkının da güvenini kazandı. Nazarbayev ülkede yaşayan her 2 toplumu bir arada tutmak, artan antik temelli gelişmelerin bir iç savaşa dönüşmesini önlemek için son derece dikkatli bir siyaset izledi. Ağustos 1989'da Kazakçayı cumhuriyetin resmî dili olarak kabul eden yasa tasarısını parlamentodan geçirtti. Yeni düzenlemenin yürürlüğe girmesini ise her bölgedeki Kazak nüfusunun oranına göre belli tarihlerde yürürlüğe girecek şekilde karara bağlandı. Buna göre Kazak nüfus oranının % 70'in üstünde olduğu bölgeler için Ocak 1990; % 50'nin altında olan bölgeler için ise 1994'ün sonu olacak şekilde süreç tamamlanacaktı. Bunun üzerine özellikle kuzey bölgelerde yaşayan Rus nüfus, bu düzenlemenin değiştirilmesi için hızlı bir lobi faaliyeti başlattı. Meclisteki Rus temsilciler, ülkenin bağımsızlık ilanının ancak dil meselesini hallettikten sonra ele alınabileceği görüşünü savundular. Daha sonra yapılan değişikliklerle 2000 yılına kadar yumuşak bir geçiş programı kabul edildi.

Kazakistan'ın siyasi bağımsızlığına gidişini hızlandıran olayların başlıcaları şunlardır: Kazakistan Hükûmeti aldığı bir karar ile genel seçime gitmiş ve 26 Mart 1990'da Kazakistan Parlamentosunun yeni üyelerini seçmiştir. 24 Nisan 1990'da Nazarbayev, Parlamento tarafından ilk Kazak Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu seçimlerle daha kuvvetli bir hale gelen Nazarbayev, Kazak Türklerinin hayatını tehdit eden Sovyet nükleer deneme bölgesel olan Semipalatinsk Üssü'nü kapattırıştır. Oljas Süleyman'ın önderliğini yaptığı bir grup Kazak aydınının, kapatılması için uzun zamandır mücadele ettiği nükleer denemelerin durdurulması Kazak halkını son derece memnun ettiği gibi, millî birliğin kuvvetlenmesine de büyük katkı sağlamıştır. Sovyetler Birliği içerisinde yer alan diğer Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de, Türkmenistan 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kazakistan 16 Aralık 1991'i en uygun tarih olarak seçmiştir.

1989'da Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine Kazak olmayan birinin, Kolbin'in atanmasına karşı Kazak halkı meydanlara toplanarak büyük protesto gösterileri ile başkaldırmış ve güvenlik görevlileriyle çatışmaya girmişti.

Oljas Süleyman'ın önderliğini yaptığı bir grup Kazak aydınının, kapatılması için uzun zamandır mücadele ettiği nükleer denemelerin durdurulması Kazak halkını son derece memnun ettiği gibi, millî birliğin kuvvetlenmesine de büyük katkı sağlamıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlığı şu aşamalar ile gerçekleşmiştir: 1 Aralık 1991 günü yapılan seçim ile Nazarbayev, 5 yıl süreyle Kazakistan Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 10 Aralık 1991'de, Kazak Parlamentosu aldığı bir kararla ülkelerinin 'Sovyet Sosyalist' adını bıraktığını ve sadece 'Kazakistan Cumhuriyeti' olarak anılacağını ilan etmiştir. Nihayet 16 Aralık 1991'de Kazakistan tam bağımsızlığını ilan etmiştir. Kazakistan'da 'Kazaklaştırma' olduğu ileri sürülen politikaların temelinde, Kazakistan-Rusya ilişkileri ve Kazakistan'da etnik guruplar arasında sağlanmak istenen denge vardır. Bununla birlikte yaklaşık 70 yıllık başkentin, kuzeyde zengin Karaganda bölgesinin yanında yer alan, 1830'da Ruslar tarafından kale olarak kurulan ve 1950'lerde Tselingrad adı verilen Akmola'ya taşınması kararı da 'kuzey'in gerçek kimliğine yani Kazaklaşmaya dönmesi' konusunda atılan hesaplı ve cesur bir adım olarak görünmektedir.¹⁴ Daha önce Kazakistan'ın ilk başkenti Kızıl Orda'dan 1929'da

2.başkenti Alma-Ata'ya taşınmış ve Alma-Ata başkent olarak ilan edilmiştir.

Kazakistan'ın demografik yapısı XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan yeni göç akımı nedeniyle karmaşık bir görünüm kazanmıştır. 1989 sayımı itibarıyla yaklaşık 16.5 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan'da cumhuriyete adını veren Kazakların oranı ancak % 40 civarındadır. Rusların oranı ise % 38'dir. Nüfusun diğer bölümü de çoğunlukla Ukraynalı, Belorus ve çeşitli Müslüman /Türk topluluklardan oluşmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde başkent olan Almatı gibi siyasi ve ekonomik önemi olan merkezlerde Rus nüfus oranı % 50'ye yaklaşmıştır. Yer altı madenleri bakımından zengin olan dolayısıyla Rusya'nın ekonomisi açısından son derece zengin olan Kuzey Kazakistan'da Müslümanların oranı 1979 sayımı itibarıyla % 19.3 oranına düşmüştür. 1959-89 arasında Kazakistan'da Kazakların nüfus artış oranı % 134.4'ü bulurken Ruslarınki ancak % 56.7 düzeyinde kalmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Araştırmaları Merkezinin yaptığı araştırmalara göre son dönemde Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde yaşayan Kazak gençlerin

kuzey ve batıdaki sanayi bölgelerinde göç etmeye başladığı ortaya çıkmıştır. 1989 sayımı itibarıyla yaklaşık 16.5 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan'da cumhuriyete adını veren Kazakların ancak % 40 civarındadır. Rusların oranı ise % 38'dir. 1995'e geldiğinde toplam 16.679.000 olan nüfusun 6.672.340 kişi ile % 46'sını Kazaklar, 5.837.650 kişiyle %35'ini Ruslar, 3.169.010 kişi ile %19'unu diğerleri oluşturmaktadır.¹⁵

	1970	%	1979	%	1989	%
Kazak	4.234.000	36.5	5.289.000	37.5	6.600.000	40.0
Rus	5.552.000	47.8	5.992.000	42.5	6.270.000	38.0
Diğerleri	1.838.000	15.7	2.809.000	20.0	3.630.000	22.0
Toplam	11.624.000	100	14.090.000	100	16.500.000	100

Tablo I. 1970 ve 1979 Yıllarında Kazakistan'daki Toplam Nüfus İçerisinde Kazak ve Rusları Miktarı ve Oranlar¹⁶

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan ülkedeki Kazak nüfusunun azınlık durumdan kurtulması ve daha yüksek bir temsile sahip olması için değişik politikalar izledi. Öncelikle Kazakistan dışında yaşayan yaklaşık bir milyon Kazak'ın ülkeye yerleşimi sağlandı. Devletin resmî dilinin Kazakça olması ve değişik nedenlerden dolayı Rus nüfusun bir kısmının Rusya'ya göçmesi sonucunda Kazaklar ülkenin en yüksek nüfusa sahip etnik grubu oluşturdular.

2014 yılı Ocak ayı tahmini rakamlarına göre Kazakistan'ın nüfusu 17,948,816 kişidir. Bunların yaklaşık % 63.1'i Kazak; % 23.7'si Rus; % 2.8'i Özbek; % 2.1'i Ukrayna; % 1.4'ü Uygur Türkü; % 1.3'ü Tatar; % 1.1'i Alman ve % 4.5'i de diğer etnik kökendir¹⁷. Bu durumda ülkedeki Müslüman-Türk nüfusun oranının % 70'i aştığı görülmektedir.

Yeni Anayasa ve Başkent'in Değişmesi

Kazakistan'ın bağımsızlık süreci ve sonrasında izlediği yol Nazarbayev yönetiminin ihtiyatlı siyaseti çerçevesinde anlaşılabilir. Anayasa'nun

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan ülkedeki Kazak nüfusunun azınlık durumdan kurtulması ve daha yüksek bir temsile sahip olması için değişik politikalar izledi. Öncelikle Kazakistan dışında yaşayan yaklaşık bir milyon Kazak'ın ülkeye yerleşimi sağlandı.

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, 1995'te ülkesini ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'den, Kazak başkentinin Almatı'dan Akmola'ya taşınması konusunda yardım istemiştir.

halkoyuna sunulmasından yaklaşık bir buçuk yıl önce Kazakistan Parlamentosu, 6 Temmuz 1994 tarihinde aldığı bir ilke kararı ile başkentini Almatı'dan kuzeyde bulunan Akmola şehrine taşınmasını öngörmüştür. Çerkeç olarak nüfusun güneyde yığılmasının önlenmesi ve idari işleyişin kolaylaştırılması gösterilmiştir. Kazakistan'ın yeni başkenti Akmola'nın Sovyet döneminde adı Tselingrad olup, % 46'sı Rus, % 23'ü Kazak olmak üzere toplam 300.000 nüfusa sahip bulunmaktaydı. Başkentini değiştirmesi konusundaki kararın başta gelen nedeni, Rusların Kazakistan'ın kuzeyini Rusya'ya katma taleplerine siyasi bir cevap vermektir. Bu karar ile birlikte bölgeye genç Kazakların yerleştirilmesinin teşvik edilmesi, böylece Kazak kimliğinin yeniden kazandırılmasına aracı olunması söz konusudur. Gerçekten de, çalışmanın başından beri ele aldığımız olayların

etkisiyle bölgede Kazak nüfusu azalırken Rus nüfusu oldukça artmıştır. Aleksander Soljenistin tarafından Rus sınırı olarak belirlenen alanın içindeki nüfus oranları şöyledir: Kustanay (% 47 Rus, % 18 Kazak), Kuzey Kazakistan (% 62 Rus, % 19 Kazak), Kokçetau (% 40 Rus, % 30 Kazak), Akmola (% 46 Rus, % 23 Kazak), Pavlodar (% 45 Rus, % 30 Kazak), Karaganda (% 53 Rus, % 19 Kazak) ve Doğu Kazakistan (% 65 Rus, % 28 Kazak) bulunmaktadır.

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, 1995'te ülkesini ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'den, Kazak başkentini Almatı'dan Akmola'ya taşınması konusunda yardım istemiştir. Nazarbayev'in 'eğer Türkiye Kazakistan'a Kazak başkentini Akmola'ya taşınması konusunda yardım ederse, bu Kazakistan'ın bağımsızlığı yolundaki problemlerden en azından birini çözmeye kesinlikle yardım edecektir' şeklindeki açıklaması konunun idari ve iktisadi nedenlerden çok siyasi yönünün bulunduğu bir göstergesidir. Kazakistan'daki siyasi gerekçe, Türkiye'ninkiyle aksi yönde işlemektedir. İstanbul'un boğazlar ve denizler dikkate alındığında bir üç bölgesinde yer alması nedeniyle savunmasının daha zor olması düşünülerek başkentliğine son verilmişti. Kazakistan ise, Akmola'nın savunmasının garanti altına almak için burayı başkent yapmaktadır. Bir başka örnek olarak Saraybosna gösterilebilir. Saraybosna'da önemli miktarda Sırp nüfusunun bulunması gerekçesiyle bölünmesi gündeme gelince Bosna-Hersek devlet başkanı Aliya İzzetbegoviç bu girişimlere karşı çıkmıştır ve burasının Bosna-Hersek'in başkenti olduğunu bildirerek cevap vermiştir.¹⁸

Ruslara Açık Kapı Bırakma Siyaseti

Yeni Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Kazakistan'da yaşayan ve başka bir devletin vatandaşı olmayan herkesi Kazakistan vatandaşı saymaktadır. Rusya'nın talebine karşın Rus nüfusu çifte vatandaşlık hakkını tanınmamakta, bununla beraber ülke dışında yaşayan tüm Kazaklara yaşadıkları ülkenin vatandaşlığının yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkı tanınmaktadır. Bu durum, Kazak diasporasını gözeten bir uygulama olarak görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan, ülkeye adını veren etnik grup olan Kazakların toplam nüfusun çoğunu oluşturmadığı tek eski Sovyet cumhuriyeti idi. Sovyetler döneminde Kazaklar aleyhine ve özellikle Ruslar lehine yapılan bütün uygulamalara rağmen, 1990 yılı itibarıyla ülkede Kazaklardan daha fazla nüfusu olan bir başka etnik gurup da mevcut değildi. Bununla beraber, Kazakistan'ın Kazak olmayan sakinlerinin çoğu bölgeye Sovyetler Birliği

döneminde gelmişlerdir. 1920'ler ve 1930'larda sürgün edilen Rus ve Ukraynalılar ülkenin her tarafına dağıtıldılar. 1950'lerde gelenler ise daha çok altı Kuzey vilayetlere dağıldılar. Bugün hâlâ Kazaklar ülkenin bu kısımda azınlık olarak yaşamaktadır. Ülkede yaşayan Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Koreliler de II. Dünya Savaşı arifesinde ve esnasında Kazakistan'a sürgüne gönderilip buraya yerleşmiş olan diğer milletlerdendirler. Ülkede ayrıca Özbekler, Döngenler (Dunganlar) ve Uygurlar yaşamaktadırlar.

1950'lerde Kazakistan'ın bakir bölgelerine sistemli bir şekilde Ruslar yerleştirildi. Böylece 1960'lara kadar Sovyetler Birliği'nin her döneminde, Kazakistan'da Kazakları azınlığa düşürmek için bir devlet siyaseti uygulandı. Bu gerçek, glastnost döneminde Rus tarafından açıkça dile getirilmiştir.

Kazakistan'ın demografik görünümü, bağımsızlık sonrasında da çalkantılı bir seyir izlemeye devam etmiştir. Ülkenin demografisi Ruslar tarafından işgal edildiği 19'ncü yüzyıldan beri katliamlar, sürgünler ve yerleşimciler nedeniyle doğal değil ama siyasi gerekçelerle değişiklik göstermektedir. Örneğin ülkenin 1926'da 3,713,000 olan nüfusu 1959 yılında 1 milyon azalmıştır. 1989'da 16,464,000 olan nüfus 1999 nüfus sayımına kadar yıllık ortalama % 1'lik bir azalma ile 14,953,000'a düşmüştür. Bu dönemde Kazak kökenli olmayanların ülkeden ayrılma eğilimleri görülmüştür.

1950'lerde Kazakistan'ın bakir bölgelerine sistemli bir şekilde Ruslar yerleştirildi. Böylece 1960'lara kadar Sovyetler Birliği'nin her döneminde, Kazakistan'da Kazakları azınlığa düşürmek için bir devlet siyaseti uygulandı.

**Nazarbayev,
Kazak dış
politikasının yeni
yönelimini “Ne
Pantürkizm ne
de Panislamizm
Kazakistan
tarafından
kabullenilebilir.
Biz Avrasya
Birliği’ni seçtik
ve bu doğrultuda
yolumuza devam
edeceğiz.”²²
diyerek ortaya
koymuştur.**

2000-2001 döneminde de azalma devam etmesine karşın, 2003-2004 döneminde azalış trendi durarak % 0.7 artışla nüfus 14,951,000’a ulaşmıştır. 2006 itibarıyla nüfusun 15,300,000 milyon olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹ Kazakistan’da etnik azınlıkların nüfusunda azalış görülmesine karşılık 1989-1999 döneminde Kazak nüfus % 22’lik bir artışla 6.534 milyondan 7.985 milyona yükseldi. Bu artışta Kazakların Müslüman olmayan halklara kıyasla yüksek doğum oranları kadar, Nazarbayev’in Sovyet sonrası dönemde izlediği özellikle Moğolistan ve Çin başta olmak üzere Kazakistan dışında yaşayan Kazakların ülkeye göçünü teşvik politikası da etkili oldu. Nitekim yalnızca 2003-2004 döneminde 87.000 Kazak bu yöntemle ülkeye yerleştirildi.²⁰

Milliyetler Politikası

Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sürecinde “Pandora’nın Kutusu”nun açılışı ile üstü örtülmüş birçok etnik sorun patlak vermiş ve kanlı etnik çatışmalar yaşanmıştı. Kazakistan da

birçok uzman tarafından etnik çatışmaların yaşanabileceği spot noktalarından biri olarak görülüyordu. Sovyet döneminde uzun yıllara dayanan kolonizasyon politikaları nedeniyle Kazak nüfus ülke içinde uzun dönem azınlık konumunda kaldı. Kolonizasyon politikaları özellikle Stalin ve Kruşçevli yıllarda yoğun olarak uygulanmış ve ülkedeki Kazak nüfus 1926’daki % 58 oranından 1959’da % 30’lara kadar gerilemişti. Aynı dönemde Rus nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 20’den % 42’ye yükselmişti. 1959’da toplam nüfus içinde % 8,2 Ukraynalı ve % 7,1 de Alman olduğu göz önüne alınırsa, Sovyet politikaları aracılığıyla Kazakistan Orta Asyalı kimliğinden hızla uzaklaşarak büyük oranda Batı (Slavik-Alman) kimliğinin damgasını vurduğu bir ülke konumuna dönüştü. Slavik halklarla Müslüman nüfus arasındaki doğum oranlarındaki çarpıcı farka rağmen Kazak nüfus Sovyetler Birliği’nin dağılması arifesinde ancak % 39 oranına ulaşabildi.

Dış göçlerin genelde eğitimli kitlelerin göçü olarak gerçekleşmesi nedeniyle kamusal ve özel sektörde birçok alanda kalifiye eleman sıkıntısına yol açması Kazak yönetimini dil ve milliyetler politikasında strateji değişikliğine yöneltti. 1993 Anayasası’nda Kazakça “devlet dili” olarak kabul edilirken Rusça’ya da “uluslararası iletişim dili” olarak yer verildi. Kazakça ve Rusça’nın merkezi ve yerel yönetim kurumlarında resmî dil olarak kullanılacağı belirtildi. Nazarbayev 1995’de azınlıklar

arasında giderek artan hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla Kazakistan Halklar Asamblesini kurdu. Asamble etnik temele dayanmayan teritoryal temelde kurgulanan bir Kazakistan ulusu inşa projesinin bir ayağı olarak planlandı. Bu bağlamda, Nazarbayev'in milliyetler politikası ülkedeki etnik dengeleri gözetir bir nitelik arz etmektedir. Sovyet sonrası süreçte öne çıkan yerlileşme politikaları (özellikle de dil politikalarında görüldüğü üzere) ülkedeki azınlıkları rahatsız etmeksizin zamana yayılarak uygulanmakta ve demografik dengenin doğal değişimine dayanarak kurgulanmaktadır. Nazarbayev, daha aktif bir Kazaklaştırma politikasının uygulanmasını savunan ve hükûmetin gerek dil politikasını, gerekse anayasal vatandaşlık temelindeki milliyetçilik anlayışını "sulandırılmış" bulan Kazak milliyetçilerinin görüşlerine karşılık ani ve zora dayalı uygulamalardan uzak durmaktadır. Nazarbayev, bu türden uygulamaların Kazak olmayanları ülkeye yabancılaştıracağını ve doğuracağı sonuçlarıyla ciddi ekonomik sorunlara yol açacağını sıklıkla dile getirmektedir. Bu bağlamda, resmi milliyetler politikası ülkenin demografik yapısını göz önüne alan ve gelecek kuşaklara yönelik odaklanan bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Milliyetler politikasının altında yatan strateji büyük oranda demografik dengenin Kazaklar ile Kazak olmayanlar arasındaki doğum oranlarındaki farklılık nedeniyle doğal olarak orta ve uzun vadede Kazakların lehine farklılaşacağı temeli üzerine dayanmaktadır. Kazak hükümeti bu trendi beslemek amacıyla "Oralman projesi" adıyla bilinen bir politika izlemekte ve bu çerçevede başta Çin ve Moğolistan olmak üzere dünyanın değişik coğrafyalarına dağılmış Kazakların Kazakistan'a göçünü teşvik etmektedir. "Nurlu Köş" (Nurlu Göç) programı çerçevesinde bugüne kadar yaklaşık 1 milyon Kazak ülkeye yerleşmiştir. Dışarıdan gelen Kazakların önemli bir bölümü daha önce Slavik halkların ve Almanların yoğun olarak yaşadığı Kuzey ve Doğu Kazakistan ile Karaganda bölgelerine yerleştirilerek bu bölgelerdeki nüfus azalışı giderilmeye ve etnik denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Kazakistan'da Kazak nüfusun artışına paralel olarak diğer Türk ve Müslüman etnik grupların nüfus oranlarında da artış söz konusudur ve Orta Asya halkları toplam Kazakistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık

1959'da toplam nüfus içinde % 8,2 Ukraynalı ve % 7,1 de Alman olduğu göz önüne alınırsa, Sovyet politikaları aracılığıyla Kazakistan Orta Asyalı kimliğinden hızla uzaklaşarak büyük oranda Batı (Slavik-Alman) kimliğinin damgasını vurduğu bir ülke konumuna dönüştü.

Nazarbayev, daha aktif bir Kazaklaştırma politikasının uygulanmasını savunan ve hükûmetin gerek dil politikasını, gerekse anayasal vatandaşlık temelindeki milliyetçilik anlayışını “sulandırılmış” bulan Kazak milliyetçilerinin görüşlerine karşılık ani ve zora dayalı uygulamalardan uzak durmaktadır.

% 70’ini oluşturmaktadır. Böylece, tarihte olduğu gibi yeniden Kazakistan’a –bir dönem flulaşan-Orta Asyalı kimliği damgasını vurmaktadır. Öte yandan, bu oransal artışta, 1991-1995 döneminde ülkedeki Rus nüfusun Rusya Federasyonu’na göçü ve Kazak hükûmetinin Oralman projesi kadar, Kazak-Kazak olmayan demografik ayrımı göz önüne alındığında doğum oranlarında Kazak nüfus lehinde oluşan çarpıcı farklılık da ciddi bir rol oynadı. Her ne kadar doğum oranlarına ilişkin eldeki istatistiki bilgiler etnik farklılık temelinde bir bilgi sunmasa da Kazak ve diğer Müslüman halklar arasında doğum oranlarının Müslüman olmayan halklara kıyasla çok daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Kazak ve diğer Müslüman etnik grupların daha yoğun yaşadığı bölgelerde doğum oranlarının Müslüman olmayan etnik grupların daha yoğun yaşadığı bölgelerdeki doğum oranlarına kıyasla açık bir fark göstermesi bu konuda önemli bir veri sunmaktadır. Nitekim 2009 verilerine göre doğum oranları Kazakların yoğun olarak yaşadığı Mangistau (3,80), Kızılorda (3,71), Atrav (3,29), Cambul (3,20) gibi Güney ve Batı Kazakistan’daki şehirlerde ülke ortalamasının (2,65) oldukça üzerinde iken, Rus ve diğer Slavik azınlıkların yaşadığı Kostanay (1,70), Pavlodar (1,98) gibi yerleşim bölgelerinde ise çok altında kalmaktadır.²¹

Sonuç

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kazakistan’ın bunu sürdürebilmesi, yani tekrar Rusya’nın kontrolüne girmemesi için dostça ve barışçıl bir siyaset izlemesi gerekmekte ve Nazarbayev de bunu yapmakta; eski Türkistançılık-Turançılık görüşleri yerine “yeni Avrasyacılık” görüşü savunulmaktadır. Hatta Kazakistan, İslam Konferansı Örgütüne davet edildiğinde bu teşkilatın fazlaca siyasileştiğini belirten Nazarbayev, Kazak dış politikasının yeni yönelimini “Ne Pantürkizm ne de Panislamizm Kazakistan tarafından kabullenilebilir. Biz Avrasya Birliği’ni seçtik ve bu doğrultuda yolumuza devam edeceğiz.”²² diyerek ortaya koymuştur.

Türkistan, yeni cumhuriyetler için belirlenen sınırlarla, hem coğrafik, hem demografik bakımlardan parçalandı. Bunun sonucunda günümüze etnik, ulusal kimlik, sınır ve güvenlik gibi sorunlarla uğraşan bir çok Cumhuriyet ve özerk bölge topluluğu miras kaldı. Elbette Orta Asya'nın bugün ayakta kalmak için entegrasyonu gerekli kılan parçalanmış hâli, 'böl ve yönet' ilkesinden hareket eden Sovyet önderlerinin, Çarlık hükümetinin çok ustaca hazırladıkları sömürgecilik sisteminin eseridir.

Bölgenin en büyük yüzölçümüne sahip ülkesi Kazakistan'ın lideri N.Nazarbayev ağırlıklı Rus nüfusundan ötürü, devlet içinde hiçbir etnik gruba ayrıcalık tanımama anlayışını benimsemiş ve ayrılıkçı hareketlere karşı olmuştur. Kırgızistan lideri A. Akayev çok etnili bir partinin lideri olarak başkanlığa seçilmiştir. Düne kadar bölgedeki en demokratik lider olarak kabul edilmektedir. Son olarak Türkmenistan lideri S. Niyazov Türkmenbaşı etnisite ve İslam da dâhil olmak üzere tüm muhalif hareketleri sindirmiştir. Bu "etnik temelli parçalara ayrılmış" bölgede bu yarayı kaşıyarak değil, tedavi ederek uzun dönemde sağlıklı bir ulus inşa etmek mümkün olacaktır.

1 YALÇINKAYA (1997), Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi, ss.9-11

2 Yalçinkaya, age., s.19

3 Alaş Orda'nın resmi bayrağı bugünkü Türk bayrağı ile bire bir aynıdır. Sadece ay ve yıldızın rengi ak değil, sarıdır. Alaş Orda'nın ayrıca muhteşem bir de "Millî Marşı" vardır. Marş şöyledir:

Kökendeki atam er Türk, biz Kazak eliyiz.	Ölsek hak şehidiz, öldürsek biz gazi.
Serin dağ, çalkanan göl, Sarak (dağı) yerimiz.	Güçlü düşman karşı durur, erinip yatma (Alaş!),
Vadi aşip, mal sürüp, seyran edip, serbest yaylayıp,	Kaldıran ak tuğu yere, koparıp yıkma (Alaş!).
Arka (dağı)nın özgür büyüyen şımarığı, efendisiyiz.	"Tevekkül, Allah" deyip, bet(yüz) koyup kapla (Alaş!).
Turanda serbest yürüten, biz Türk'ün eriyiz,	"Ap!" dese (ap demek: ata seslenmek) at olup şahlanırsız,
Üleşte(paylaşım)da en çoğu alan, değişmez dibimiz(kökümüz).	"Lap" dese (birdenbire alevlenen ateşin sesi) od olup gürüldeyip yanarsız.
Ecelden er Türk, ok deşen etimiz,	Alaşın ak tuğun, haykırıp kola alıp,
Kaymayıp kayıtmayan, hiç düşmandan betimiz(yüzümüz).	Alaşlayıp çarpanda, düşmana uran salarsız.
Düşmanın söz mü olur, bizlere hep az	

4 YALÇINKAYA, age., s.22

5 AŞİMBAYEV (2007), "Mustafa Şokay", Tom:3, Almatı: Kaynar yayınevi, s.217

6 ŞOKAY, Maria (2007), Almatı: Mustafa Şokay, Atamura, s.222

7 AŞİMBAYEV, age., s.223

- 8 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri, 3.Baskı, Beta Yayınları, 2004, İstanbul, ss.71-72
- 9 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz..., s.73
- 10 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz..., s.122
- 11 Karpat,Türkiye ve Orta Asya, çev. Hakan Gür, 2003, Ankara: İmge Kitabevi, s138-139
- 12 NAZARBAYEV (2003), Tauelsizdik Belesteri, „Astana, s.332
- 13 <http://lenta.ru/lib/14160029/full.htm>
- 14 YALÇINKAYA, Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi Basımevi, 1997, Yayın No:24, ss.38-39
- 15 İTO, Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası, yayın no:1992-25,s.10
- 16 YALÇINKAYA, Almatı'dan Akmola'ya., s.42
- 17 CIA, The World Factbook/Kazakistan https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print/country/countrypdf_kz.pdf
- 18 Yalçinkaya, Almatı'dan Akmola'ya., ss.44-46
- 19 <http://www.maxicep.com/dunya-ulkeleri/kazakistan-genel-bilgi-resmi-dili-cografya-yapisi-iklimi-demografisi-219324.html>, (erişim.tarihi:05.05.2013)
- 20 .<http://www.usakundem.com/yazar/349/kazakistan%E2%80%99dademografik-trendler.html>, (erişim.tarihi:05.05.2013)
- 21 <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=280>, (Erişim Tarihi: 05.05.2013)
- 22 NAZARBAYEV (1996), Halkka Undeui, Kazakhstanskaya Pravda, Kasım, cilt: 13, sayı:10, s.5

Kaynaklar

- Aşımbayev, M. "Mustafa Şokay", Tom:3, Kaynar yayınevi, Almatı, 2007
- İTO, Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası, yayın no:1992-25
- Karpat,H. K. Türkiye ve Orta Asya, Çeviren: Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- Nazarbayev, N. Halkka Undeui, Kazakhstanskaya Pravda, Kasım, cilt: 13, sayı:101996
- Nazarbayev, N. Tauelsizdik Belesteri, Astana, 2003
- Şokay, M. Ve Şokay, M., Atamura, Almatı, 2007
- Yalçinkaya, A. Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Yayın No:24, 1997
- Yalçinkaya, A. Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri, 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004
- <http://www.maxicep.com/dunya-ulkeleri/kazakistan-genel-bilgi-resmi-dili-cografya-yapisi-iklimi-demografisi-219324.html>
- <http://www.usakundem.com/yazar/349/kazakistan%E2%80%99dademografik-trendler.html>
- <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=280>
- <http://lenta.ru/lib/14160029/full.htm>